

לעובדך באמת: דימוי, כוח ויכולת

בספרות הכוונות הקבלית בראשית העת החדשה

ד"ר אורי ספראי

שיעור 1

על תפילה ודמיון: מבוא

ר' יעקב ש' קצין, פרי עץ הגן (ירושלים, תרצ"א), עמ' כח

ומה גם שאעפ"י שנכוין כפי שכלנו כל אחד כפי שיעורו –
אין אנו יודעין פירוש הכונה כיצד היא.
ומה פירוש מה שכתב הרב זלה"ה
בענין התפללות והקריאת שמע והברכות והיחודים בין בחול בין בשבתות
שכתב: תכוין כך וכך וכו'
ומה פירוש 'תכוין'?
וכיצד היא הכונה?

דברי ההקדמה של ר' יעקב הלל לפאת השד"ה (ירושלים, תשנ"ח), עמ' 35

ועובדא שמענו מפי החכם רבי סלימאן מוצפי ז"ל,
שפעם אחת שאל את השד"ה [הרב חיים שאול דוויך הכהן] ז"ל בהשתוממות:
האיך יתכן לכוין בכל כך הרבה פרטי פרטים של כוונות הסדורות בסידורי הרש"ש ז"ל ובמהירות כל
כך בלי סיוע הסידור לראות בהן בהעברת עין?
והשיבו השד"ה ז"ל בשאלה בהצביעו לעבר חלון שבבית: מה זה?
השיבו הרב סלימאן: זהו חלון.
אמר לו רבינו: וכמה מאות פרטים מרכיבים אותו ואתה אומר שזה חלון,
אלא כל דבר שאדם בקי בו ומכירו היטב –
כל ריבוי פרטי פרטיו שמהם הוא מורכב ועשוי כולם נסקרין במוחו במחשבה בסקירה אחת, וכן הענין
בכוונות שבסידור הרש"ש ז"ל שהבקי במסילות השפע ושלבי פרטי העולמות וסדרי עלייתן וירידתן
ברגע כמימריה נסקרין, ונוכרין כולם במחשבתו ומצטיירין בדעתו...

תהלים קכג, 2

הִנֵּה כְּעֵינֵי עֲבָדִים אֶל יַד אֲדוֹנֵיהֶם
כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל יַד גְּבֻרָתָהּ
כֵּן עֵינֵינוּ אֶל ה' אֱלֹהֵינוּ עַד שְׁיַחַנְנוּ

בבלי, נדרים לר ע"א

ג' ראשונות להסדיר שבחו של מקום תחלה
כעבד שמסדר שבחו של רבו תחלה ואח"כ מבקש פרס מרבו
ג' אחרונות הן כעבד שקיבל פרס מרבו ונפטר והולך לו

בבלי, יבמות סד ע"א

'זיעתר יצחק לה' לנוכח אשתו'...
אמר ר' יצחק: למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר?
מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום,
כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות.

מכילתא דר' ישמעאל, בשלח, מסכתא דויהי, פרשה ב

'אל תראי תולעת יעקב' (ישעיהו מא יד)
...מה תולעת אינה מכה את הארו אלא בפה,
כך אין להם לישראל אלא תפלה

בבלי, סנהדרין כב ע"א

אמר רב חנה בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו

ירושלמי, ברכות ה, א

ר' פנחס בשם ר' הושעיא: המתפלל בבית הכנסת כאילו מקריב מנחה טהורה

מדרש תהלים, צא, ז

כל מי שהוא מתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד

ר' אלעזר אזכרי, מילי דשמיא

(מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור, 1991), סי' רלו

שיצייר בלבו מלך בשר ודם ושהוא מדבר אליו

ירושלמי, ברכות א, א

זהו שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו תרין אמורין רבי לוי ורבי סימון חד אמר כמלאכים וחד
אמר ככהנים

ר' שמעון ן' לביא, כתם פז, תטז ע"ב

אתה צריך לדעת שהם ע"ה [עליהם השלום] דברו בכמו אלה הדברים העמוקים בערך משל וחידה...
שראו שאין כח ביד הלשון לבטא הדבר ההוא בשפתים בעצם וראשונה ובחרו לשאת משל על הדבר
ההוא בדרך דמיון כדי שממנו יצייר שכל המבקש שמץ מנהו כי על פי הדמיון אנו חיים בזה העולם.

ג'יימס הילמן, מחשבת הלב ונשמת העולם (בבל, 2021), עמ' 18

מחשבה של הלב היא מחשבה של דימויים,
שהלב הוא מקום מושבו של הדמיון,
שהדמיון הוא קולו האותנטי של הלב,
ושאם אנו מדברים מהלב
אנו מוכרחים לפיכך לדבר מכוח הדמיון

שיעור 2

צל, מראה, מגנט: דימויים של פעולה בדור מגורשי ספרד

ר' מאיר ן' גבאי, עבודת הקודש, חלק ב, טז

...הנה הורו על מה שאמרנו כי העליונים מתעוררים כפי התעוררות התחתונים,
ולזה דימו העליונים אצל התחתונים כדמיון הצל אצל הצורה,
להיותם מתיחסים ונערכים זה עם זה,
ולכך יעורר הצל כפי מה שתעורר הצורה
כך כפי הפעולות אשר יעוררו התחתונים כפיהם יעוררו העליונים טובות או רעות...
וכל זה הוא מצד היחס והדמיון אשר ביניהם,
ולכך ישמעו ויענו העליונים אל התחתונים
והוא שיפתח המקור העליון וירד שפע הברכה והאור...

משה אידל, קבלה: היבטים חדשים (שוקן, 1993), עמ' 190-191

הצגה מרחיקה לכת זו, של האדם כארכיטיפ של ההיבט הנגלה של האלוהות, מהווה נטישה משמעותית
של המטפורה ההפוכה והידועה יותר, שלפיה האדם הוא צלו של העליון... דמות האל כבר אינה
הארכיטיפ הבסיסי; דמות האדם היא שנתפסת עתה כמקור, והמבנה האלוהי משקף אותה

פירוש ר' מנחם רקנאטי על התורה, בראשית ב, כא

ויפל ה' אלהים תרדמה...
והעולם התחתון שהוא צל העולם העליון הוא כך
כמו שאמרו רז"ל בספר הבהיר:
אמר רבי עקיבא כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו
ברא זה כנגד זה
שנאמר: גם את זה לעומת זה עשה האלהים.

ר' שמעון ן' לביא, כתם פז, רא ע"ב

...כי כל הפעולות הנעשות למטה עושים רושם למעלה
ודמיון לזה מראה הזכוכית כי כל החקויים הנעשים נגדו יורשמו בו
וכן כל החקויים הנעשים למטה יורשמו למעלה ויצאו הדברים לפועל.

ר' שמעון ן' לביא, כתם פז, רפה ע"ב

וכבר קבלת כי כל מעשה אשר יעשה למטה עושה רושם למעלה
כי אין נעשה פתגם בארץ שלא יתרשם למעלה
כי כל העולם העליון הוא כמראה אל עולם התחתון
וכשם שכל מעשה אשר יעשה האדם מכח המראה יתרשם במראה
כן מעשה התחתונים יתרשם בעולם העליון

ר' אלעזר אזכרי, מילי דשמיא, סי' יב, עמ' 103

בן אדם,
ראה תמיד את בוראך בעיני שכלך,
כי 'ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש אל'ים' (תהלים יד, ב),
היינו שבעיני שכלו דורש.
ובראייתך תעשה רושם
כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב
נוצרת ומתקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת,
וכן ה' בהסתכלו בך ישפיע לך כל מיני שפע וברכה,
ועל זה נאמר: 'ראה כל זכורך' (שמות כג, יז)
ודרשו: 'ראה' 'יראה', כשם שבא ליראות כך בא לראות.
ולהמון העם, הוא ג' רגלים בשנה בזמן המקדש,
אבל למשכילים, כל יום תמיד, בכל שעה, בכל מקום.

ר' יהודה חייט, פירוש מנחת יהודה על מערכת האלהות, קסא ע"ב-קסב ע"א

התחתונים מעוררים את העליונים,
ומפני שהכתוב אמר 'ומבשרי אחזה אלוה' וגם 'זכר עשה לנפלאותיו' וכו'
כי באמצעות הדברים הטבעיים נשיג הדברים העליונים,
יש רמז גדול לזה בטבע מענין האבן השואבת הברזל
כי כשתזקק אותה היטב ותסיר מעליה כל סיגיה
ואח"כ תשברנה לשתיים ותשים החתיכה הזאת בקרן זוית והאחרת
בקרן זוית אחר
שיהיו מרוחקות זו מזו כל מה שתרצה
ותשים סמוך לה הברזל
תמצא כי התנועה שעושה החתיכה אחת בברזל
עושה האחרת באותה שעה עצמה...

שיעור 3

מכונות השפע של ר' משה קורדובירו

ר' משה קורדובירו, תפילה למשה (ירושלים, תשס"ד), רי ע"ב-ריא ע"א

וכל עיקר הקידוש אינו אלא לזכור לו קדושה משורשו מן החכמה
ובזכירתו הוא מוסיף קדושה ומתקדש
והוא משל אל המקור הנובע שקודחין אותו במקדח
כדי להוסיף מימיו לא לחדש מימיו אלא מרחיבין המקור ומוסיפין מימיו.
כך ע"י זכירה זו אנו מוסיפין לו קדושה
לא מחדשין לו קדושה שהרי מקודש השבת מעצמו.

ר' משה קורדובירו, שיעור קומה (ווארשא, תרמ"ג), טז ע"ב-יז ע"א

הנה המציאות הזוה הוא העשיה שהוא סוד האופנים
ויורד השתלשלותם עד הגלגלים ממש אלו הגשמיים ולכך יקראו גלגלים...
ולכך ישתלשל האור ממדרגה אל מדרגה לשאוב מים עמוקים מלמעלה עד למטה אל הגשמות הזוה...
וימצא שענין זה הוא כגלגל המתגלגל ויורד ואח"כ עולה
בסוד תפלותינו וברכותינו ותורתנו ועבודתנו
והוא הוא והכל אחד ואין דבר נפרד ממנו
עם היות שהם מתרחקים הרחק אחר הרחק
הכל דבק בו ונכלל בו והוא מתקיים בו
וענין זה יעמיק המעיין בדעתו ברצוא ושוב
וימצא שיש בדברינו אלה נסתר ואין ראוי לגלותו אפילו מפה אל פה
ואם יזכה הוא יעמוד על סוד ה' מעצמו
והזוכה לו אל יוציאהו מפיו כי ענין זה מליבא לפומא לא גלי.

ר' משה קורדובירו, שיעור קומה (ווארשא, תרמ"ג), כא ע"ב

...מיד הגלגלים שהם כחות העשיה מחלישים כח גלגולם, דהיינו כח ההשפעה,
והטעם שהם בחינתם כגלגל הזה שיורד מצד זה ועולה מצד זה
כך הם מורידים מבחינה אחת שפע עליון
ומעלים מבחינה אחרת התעוררות תחתון
והיינו סוד גלגולם דקאמר...
וזהו שאמר מפני שאין הצפרים שבחצר מעלים שיר
וכן האצילות אינו מתייחד מפני שהעיקר תלוי בהתעוררות התחתונים.

ר' משה קורדובירו, שיעור קומה (ווארשא, תרמ"ג), יט ע"א

כאן כוונתי לתרץ שאלה עצומה יקשו:
היאך אפשר לעלות בדעתנו נמלה משפל מצבה יגלגל בכחה גלגל חמה
או יתוש יפרש כנפיו ויכה אורו,
כך הוא מן הנמנע שנאמר שהאדם בקולו הנערך אצל העולמות העליונים
כנמלה אל גלגל השמש יהיה בו כח לקבל העניינים האלו.

ר' אליהו דה-וידאש, ראשית חכמה, שער הקדושה, פרק י, יט-כ

...והקב"ה, לאהבתו את האדם, קבע בפיו האותיות האלה,
כדי שיוכל להדבק בבוראו,
כי בהזכירו למטה אותיות אלו בתורתו או בתפלתו
מנענע ומעורר למעלה השרשים העליונים,
והיינו מלת "קבע" שהיא כעין התוקע השלשלת,
ראשה אחת במקום אחד וראשה השני במקום אחר,
כי אע"פ שיהיה המקום ההוא רחוק,
בנענוע האדם ראש השלשלת שבידו מנענע כל השלשלת,
אע"פ שתהיה גדולה כל מה שאפשר להיות...
ובזה נבין מעלת הראשונים עליהם השלום,
שהיתה תפלתם נשמעת מיד.

שיעור 4

צורפות קבלית של ר' חיים ויטאל

ר' חיים ויטאל, ספר הפעולות, חלק ג, א, סעיף נב

ואני שמעתי מצורפים אחרים בקיאים... וזו היא הנוסחא אשר ראיתי כתוב וז"ל... ואני נסיתי... אבל הנוסחא הנז' לא נסיתה.

ר' חיים ויטאל, ספר הפעולות, חלק ד, ב, סעיף פח

וענין זה מאיש אמת, אמנם מה שמצאתי כתוב הוא זה... והוא בדוק ומנוסה כמה פעמים.

ר' חיים ויטאל, ספר הפעולות, חלק ד, ה; ג, סעיף י

לעשות מן הבדיל זהב, להרמב"ם ז"ל אל תלמידו.

ר' חיים ויטאל, ספר הפעולות, חלק ד, ה; ג, סעיף יא

להקשות העופרת. מספר כללי המהות להר' חסדאי קרישקש ז"ל... ואני נסיתי לשרוף המלח תחלה.

ר' חיים ויטאל, ספר הפעולות, חלק ג, א, סעיף עו

ואם תרצה לזייף מטבע לחתום מטבע אחר כמוהו...

ר' חיים ויטאל, ספר החזיונות, ד, טז

...גם אמר לי שראה כתוב במצחי פסוק:
'לְחֹשֶׁבֶת מְחֻשְׁבוֹת לַעֲשׂוֹת בְּזֶהֱבָ וּבַכֶּסֶף' וגו' (שמות לה, לב),
לרמוז אל עוֹן בְּטוֹל זְמַן שֶׁבִטְלִיתִי בַחֲכַמַת אֵל כִּימִי"א...
גם אמר לי, כי עתה בגלגול זה, אני מתקן את יובל,
שהוא משרש נפשי, 'לוֹטֵשׁ כָּל חוֹרֵשׁ נְחֻשֶׁת וּבְרֻזֵל' (בראשית דף כב)...

**Raphael Patai, The Jewish Alchemists: A History and Source Book
(Princeton University Press, 1994), p. 343**

ניתן להתרשם כי לויטאל היתה את היכולת ליצור חלוקה ברורה בצורת החשיבה שלו ובכתיבה שלו בין תחומי העיסוק שלו: כאשר הוא הגה וכתב על ענייני קבלה הוא היה מיסטיקן; כאשר הוא העלה על הכתב סגולות, קמיעות, כשפים והשבעות הוא היה מאמין מובהק בעולם המלאכים והשדים. אולם כאשר הוא עבד, הגה וכתב על ענייני האלכימיה הוא היה לא אחר מאשר חוקר מדעי הטבע שבחן באופן מדויק את תוצאות ניסוייו אותן הוא תיאר עד לפרטיהם הקטנים ביותר. בזמנים אלה, עולם הרוח לא נכח אצלו כלל.

ר' חיים ויטאל, ספר הפעולות, ג, א, נו

לצרף ולטהר את הכסף כנהוג ביד כל הצורפים ואין מלאכה למעלה מזו בענין צירוף הכסף...
ואז תראה איך הכסף רותח והפסולת צף כעין קליפה גסה על פניה,
ואז תנקה פסולת הסיגים ההם הצפים...
וכאשר יתרבו הסיגים תקחם במלקחים ותזרקם לחוץ אם תרצה.
וכאשר נגמר להצרף וסימנו הוא שפני הכסף זכים ובהירים כעין מראה מלוטשת...
ותמצא הכסף צרוף באמצע והקליפות והסיגים מקיפין אותה מסביבותיה ומדובקים בה,
ואז תכה עליו בקורנס על גבי הסדן וידלגו הקליפות מעליה ויפלו כל הסיגים וישאר הכסף לבדו
צרוף...

ר' חיים ויטאל, פרי עץ חיים, חלק א, שער התפילה, פרק ז

ענין כללות צורך התפלה בכללותיה מה ענינה.
דע, כי אין לך דבר שאין מבחינת אותן המלכים הז' שמתנו בארץ אדום...
ועל כן צריך שיתקנו ויתבררו ויצרפו ויתלבנו כל הקדושה אשר בהם,
וישארו הסיגים למטה שהם הקליפות.
וכשיושלם הבירור והצירוף הזה לגמרי, ולא ישאר שום ניצוץ קדושה למטה,
וכל הניצוצות של הקדושה יעלו, אז ישארו הסיגים לבדם למטה בלתי חיות כלל,
ואז יתקיים הפסוק 'בְּלֶעַ הַמָּוֹת לְנִצְח' (ישעיה כה, ח), וזה יהיה אחר ביאת המשיח במהרה בימינו
ואין דבר גדול יותר לענין זה כמו התפלות.
ועל כן קראו רז"ל אל התפלות 'דברים העומדים ברומו של עולם',
וע"י התפלות גורם האדם זיווג עליון,
ואז מתבררים המלכים הנ"ל ועולין למעלה בבחינת מים נוקבין
ושם הם מתוקנים ומתבררים לגמרי

ר' חיים ויטאל, רמזי הדרושים, כתב יד מוסקוה- גינצבורג 1092, מט ע"א

ופירש גם כן פסוק: 'הגו סיגים מפסוף ויוצא לצורף כלי' (משלי כה ד)...
ו'הגו' לשון דבור, כי ברוח פיו מוציא הסיג מעליו.

שיעור 5 "כדוגמת כח העלקטרי": על תפילה וטכנולוגיה בת זמננו

האדמו"ר מקומרנה, אור שבעת הימים על עמוד התפילה, עמ' י-יא

האור האלוקי קיים בעולם, והוא אור אין סוף של שפע בלי גבול ובלי מידה, כדוגמת כח העלקרטי [חשמל] שהוא פשוט ללא הגדרה, לא שייך לתאר את מראהו וגבהו או קומתו אלא הוא כח מופשט הנותן חיות וכח להפעיל את כל כלי העלקטרי שבעולם. ואין כלי דומה לחבירו, האחד מחמם והשני מקרר, הכל לפי תכונות הכלי. וכאשר מחברים הכלי אל מקור החשמל מיד מתחיל הכלי לפעול. ועל דרך זה יובן שכאשר מתקשרים ומתחברים ביראה ואהבה אל אין סוף ב"ה, ומבטאים תיבות רפואה או זיווג וכיוצא בזה, בוראים כאן מציאות חדשה של רפואה עם כח אלוקי עליון שנותן חיות וכח והשפעה אל הרפואה הזאת שתעשה שליחותה ותרפא את החולה.

Aryeh Kaplan, Tefillin: God, Man and Tefillin (National Conference of Synagogue Youth, 1975), p.45,

כאשר אדם מניח תפילין, הוא קושר את עצמו לרמה הרוחנית הגבוהה ביותר. הוא משיג קרבה לאלוהים שאפילו מדיטציה עמוקה ביותר לא תוכל להשיג... כדי ליצור קשר זה, התפילין שלנו חייבות להתאים בדיוק לתכניתו של אלוהים. הסטייה הקלה ביותר מפרקת את הקשר הזה. אנלוגיה טובה היא זו של רדיו. רדיו מתוכנן במיוחד לקליטת סוג מסוים של אות. כל אלמנט בו נחוץ לשם כך. חתוך חוט בודד, הסר כבל בודד, קטן ככל שיהיה, ואתה כבר לא קולט את האות. ישנם כללים מדויקים לפיהם יש לבנות רדיו. אלה כוללים את כל חוקי האלקטרו-מגנטיקה והמעגלים החשמליים. אם לא מקפידים עליהם במדויק, הרדיו לא יפעל. תפילין הן המקלט שלנו לאות רוחני ספציפי. ככאלה, הם חייבות להיות מתוכננות לקליטת סוג מסוים זה של אות. הפרה של כלל אחד, והן הופכות לרדיו שהוסר ממנו טרנזיסטור. הקשר פשוט לא קיים יותר...

אהוד בנאי, ענה לי (2004)

אני לא מצליח להבין מה אתה אומר/ אני לא שולט בשפה שאתה מדבר
אולי זו טעות במספר אולי תקלה?/ אולי כדאי שננתק ונסה מהתחלה?
אני שומע אותך מקוטע יש רעש כמו ים/ כנראה שאין כאן קליטה אתה נעלם
אני עדיין ממתינ על הקו שיגיע התור/ אני נשאר כל הזמן מחובר אולי תחזור
האם יש כאן אי הבנה שמיד תתגלה לי/ האם אתה עדיין איתי?
ענה לי.

מדוע אתה מדבר רק בשפת סימנים/ אולי ניפגש בקרוב פנים אל פנים
אני רוצה להבין מה אתה בעצם רוצה/ אני מוכן ללכת אתך עד לקצה הקצה
האם אני על שיחה ממתינה ומיד תתפנה לי/ האם אתה עדיין איתי?
ענה לי.

**עמית אולמן (פדרו גראס), אלוהים בג'מייל (געגועים),
מתוך האלבום: חצי סוגריים (2017)**

אלוהים פתח חשבון בג'מייל/ בקטע של/ לרדת אל/ העם/ אז הוא נרשם/ תחת השם 'GOD'...
עד היום לא ברור בדיוק איך זה קרה/ אבל מתישהו בין כל המכתבים גלי הערצה/ בין כל הדתות/
רשימות תפוצה/ האל נשבר או התרצה או פשוט ויתר על העניין/ מיצה
וכך יצא מצב/ שבו האל שוכן באינטרנט בכל מקום/ בכל מילה/ בכל סדק ופרצה שלא תהיה/ ורק
בג'מייל שלו/ הוא כבר לא נמצא/ יה יה יה יה
פתאום/ תמרור אין כניסה ליד שמו של האל/ (ברשימת החברים הזאת בצד)/ אם מישהו ניסה לצ'וטט
איתו הוא לא קיבל תשובה/ במקום/ האינטרנט בא מיד/ לא נשכח/ איך כמו מזכירה יבשה הוא
הודיע/ "אלוהים עסוק כרגע" הוא אמר/ "יתכן שאתה מפריע"/ ממה מיה
ומאז נדמה/ כל התפילות הן רק על זה/ אלוהים היכנס לצ'אט/ אלוהים הפוך לזמין/ אלוהים אתה
בלתי נראה/ הפוך לנראה
יה יה יה יה/ (געגועים געגועים געגועים)